

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING O‘QISH DAVRIDA YUZAGA KELADIGAN PSIXOLOGIK HOLATLAR.

Uzakbaeva Venera Abatbaevna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Kichik maktab yoshidagi bolalarning ta'lim jarayoniga moslashishning muhim jihatlari va oqish davrida duch keladigan psixologik holatlari tahlil qilinadi. Ijtimoiy moslashuv muammolari kabi holatlar ilmiy asoslangan holda yoritiladi. Maqolada bolalarning psixologik holatini barqarorlashtirishga qaratilgan samarali usullar va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kichik maktab yoshi, psixologik holatlar, o'quv jarayoni, ta'lim sifati, tafakkur, psixologik muammolar, bola qiziqishi.

Kichik maktab yoshida bolada ko'pgina o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'quv faoliyati ko'nikmalarning shakllanish, o'z-o'zini boshqarish, dunyoni bilish munosabati shakllanishi uchun senzitiv davr hisoblanadi. Ilk bolalik davrida tarbiya da'stu'ri hali sub'ektiv ta'rizda bola uchun mavjud emas. Sistematik o'qishga layoqatli bo'lgunga qadar u tayyorlov bosqichini bosib o'tadi. Bu bosqichda chetdagi boshqa kishilarning bolaga nisbatan yangi talablari asta-sekin uning "o'z da'sturiga" aylanishi lozim. Bog'cha yosh davrining oxirlariga boribgina, bola kattalar tomonidan ishlab chiqilgan "da'stur bo'yicha" o'qiy boshlaydi va maktab talablariga asta amal qila boshlaydi. L.S.Vigotskiyning fikri bo'yicha bog'cha yosh davri ta'lim dasturi:

- 1) bolani maktab da'sturiga yaqinlashtirishi, uning bilim doirasini kengaytirishi, predmetli ta'limga tayorlashi;
- 2) bolaning o'z da'sturi bo'lishi hamda uning qiziqishi va ehtiyojlariga javob berishi lozim.

Shuningdek, L.S.Vigotskiy bolaning psixik rivojlanishida, ta'limning yetakchi ro'li haqidagi qonunni ilgari surdi va aniq ifodaladi: ta'lim rivojlanishidan oldinda boradi va o'zining orqasidan uni etaklaydi.

O'quv faoliyati bolalarni xursand qilishi, ularga zavq berib, qoniqish hissini uyg'otishi kerak. Ilk bolalik davridanoq bolalarda bilishga qiziqishni tarbiyalash katta ahamiyatga ega. Chunki bilishga itilish inson faoliyatining ahamiyatli motivlaridan bo'lib, shaxs yo'nalganligining anglanilganligini aks ettiradi, barcha psixik kutubxonasi jarayon va funktsiyalarga ijobiy ta'sir etadi, qobiliyatni faollashtiradi, qiziqish mavjud holatida barcha

insoniy ku‘chlar qo‘zg‘aladi. Buni ayniqsa, bog‘cha bolasining o‘quv faoliyatini tashkil etishda inobatga olish kerak.

Pedagog va psixologlarning olib borgan tadqiqotlari o‘qishga bo‘lgan qiziqishlarning paydo bo‘lishi va rivojlanishining asosiy sharoitini ajratish imkonini beradi:

1. O‘quv faoliyati shunday tashkil etilishi kerakki, bola unda faol ishtirok etsin, yangi bilimlarni mustaqil tarzda qidirishi va “topishi”ga undalsin, muammoli xarakterga ega bo‘lgan savollarni echsin.

2. O‘quv faoliyati turli xil bo‘lishi kerak. Bir xillikka ega bo‘lgan materiallar va bir xil usullar bolalarni tez zeriktirib qo‘yadi.

3. Bola berilayotgan materiallarning kerakliligi va ahamiyatlilikini tushunishi kerak.

4. Yangi berilayotgan material ilgari o‘zlashtirilgani bilan yaxshi bog‘langan bo‘lishi kerak.

5. Juda yengil bo‘lgan va o‘ta murakkab material qiziqish uyg‘otmaydi. O‘quv topshiriqlari bog‘cha yoshidagi bolalar uchun qiyin, lekin imkoniyati etadigan darajada bo‘lishi kerak.

6. Bolaning barcha yutuqlarini ijobiy baholash lozim. Ijobiy baho bilishga nisbatan faollikni rag‘batlantiradi.

7. O‘quv materiallari yorqin va emotsional bo‘lishi kerak.

A.P.Usovaning ta’kidlashicha, o‘qitilayotgan materialni idrok qila olmaslik hodisasi harakatning usul va vositalarida o‘ta osonlik usuliga asoslangan, ilgari ko‘rsatilgan noto‘g‘ri tarbiyaviy ta’sirning asorati natijasidir.

Ayni vaqtda ko‘pincha ta’lim olishga tayyorlikning quyidagi tarkibiy qismlari ajratiladi:

1. Tafakkur qila olish kabi faoliyatning umumlashganligi.

2. Amaliy va so‘z mantiqiy tomonlarining o‘zaro muvofiqligini belgilovchi tafakkurning anglanilganligi.

3. Tafakkur faoliyatining elastikligi.

4. Tafakkur faoliyatining barqarorligi.

5. Tafakkurning mustaqilligi hamda uning yordamga moyilligi.

Ota-onalarda bola tarbiyasi bo'yicha chuqur bilimga egalikni shakllantirishning psixologik sharoiti bo'lib, bolalar aloqalarini tushunish va empatik muloqot usullarini o'zlashtirish zarurligini ota-onalar anglashi hisoblanadi.

Amerikalik psixolog X. Djaynotning fikricha, teng aloqa muloqotning 3 asosiy qoidasiga asoslanadi. Birinchidan, ota-onalar barcha vaziyatlarda boladagi ijobiy o‘zgarishni ma’qullashga intilishlari kerak, har qanday holatda ham uni kamsitmaslik, bolada ijobiy “Men” siymoni qo‘llab-quvvatlashdan iborat. Ikkinchidan, bola bilan uning qilgan ishi, bu ishning oqibati, vaziyat haqida gaplashish mumkin, bolaning xarakteri, shaxsi haqida gapirmaslik kerak, uning shaxsini salbiy baholashdan qochish kerak.

Kattalarning bolalar haqida fikri, bolaning kelajakdagi taqdiriga tashxis qo‘yishga, uni oldindan aytib berishga qaratilmasligi kerak Maqtash va tanbeh berish ham o‘sha qoidaga

asosan tuzilishi kerak: tayyor baholash o‘rniga, qilingan harakatlar va ular natijasini keng yoritib berish kerak, xulosa chiqarish va baho berishni bolaning o‘ziga qo‘yib berish kerak. Uchinchidan, aloqa jarayonida kattalar taklif kirituvchi tashabbuskor bo‘lishlari kerak. Bunda harakat usuli to‘g‘ridan to‘g‘ri ko‘rsatib berilmasligi kerak, balki muammoli vaziyatni hal qilish imkoniyatlarini bola oldiga shunday qo‘yish kerakki, bolaning o‘zi eng to‘g‘riroq usulni tanlashni mustaqil amalga oshirsin.

Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilar o‘qituvchi tomonidan qo‘yiladigan yangi talablar va shartlarni qabul qiladilar, shuningdek, ularning qoidalariga to‘la amal qilishga harakat qiladilar. Maktabga qabul qilingan bolalarning hayoti birmuncha qiyinlashib boradi. Birinchi kunlardan boshlab o‘quvchi bir qancha qiyinchiliklarni boshdan kechiradi: yangi maktab muhitiga moslashish; yangi kun tartibini ishlab chiqish; yangi tengdoshlari jamoasiga kirishish; xulq-atvorda ko‘pgina cheklov va ustanovkalarni qabul qilish, o‘qituvchi bilan munosabat o‘rnatish, oilaviy vaziyatlarda yangi munosabatlarning uyg‘unligini ta‘minlash. Shu bilan birga o‘quvchi yangi huquqlarga ham ega bo‘ladi: kattalar uning o‘quv topshiriqlariga, dars qiladigan joyiga va o‘quv qurollariga hurmat bilan munosabatda bo‘ladi.

Maktabga kelish arafasida bolaning so‘z boyligi o‘z fikrini bayon eta oladigan darajada ortadi. 6 yoshdagi normal rivojlanayotgan bola o‘z nutqida 3000 -7000 so‘zni ishlatadi. Bolalar nutqining o‘sishida ularning maktabdagi o‘qish faoliyati ayniqsa, katta rol o‘ynaydi. Bola maktabga kelmasidan oldin o‘zi qanday gapirayotgani ustida o‘ylab o‘tirmasdan, o‘z nutqidan faqat aloqa va bilish vositasi tariqasida foydalanadi.

6-11 yoshli o‘quvchilarning bilish jarayonlaridagi ixtiyoriylik irodaviy zo‘riqish asosidagina, shuningdek, bola o‘zini atrofdagilarning talabini bajarishga yoki shaxsiy harakat qilishga intilgandagina yuzaga kelishi mumkin. Kichik maktab yoshidagi bola psixikasining sog‘lomligida, uning bilish faolligida tafakkurning ham rivojlanishini ko‘rish mumkin.

Bolaning qiziquvchanligi, asosan, atrof-olamni bilish, o‘rganishga qaratilgan bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi o‘ynab turib, olam sir-sinoatlari, sabab-hodisalari va bog‘liqlaridan xabardor bo‘lishga intiladi. Masalan, u o‘zi mustaqil ravishda qanday predmetlar suvda cho‘kishi, qaysilari esa suzishini tadqiq qila oladi. Bola aqliy munosabatlarda faol bolsa, u shunchalik ko‘p savol beradi va bu savollar, asosan, xilma-xil bo‘ladi. Bolani qor, yomg‘ir qanday yog‘ishi, quyosh kechasi qayerda bolishi, mashina qanday qilib yurishi, yerdan osmongacha bolgan masofani bilish juda qiziqtiradi. Bu ularning «Nima uchun?», «Qanday qilib?», «Nima orqali?» kabi savollariga javob olishga qaratilgan boladi. Bu yoshdagi bolalar asosan o‘zlari ko‘rib turgan narsalar haqida chuqurroq fikr yurita oladilar. Bu yoshdagi bolalar tafakkurining asosiy turi obrazli tafakkurdir. Bolalarga beriladigan va asosan maktabda amalga oshiriladigan ta‘lim bolalar tafakkurining o‘sishi uchun g‘oyat katta ahamiyatga egadir. Masalan, psixolog olim Piaje tadqiqotlarida 6-7 yoshli bolalardan bir-biri bilan teng bolgan idishlardagi suv miqdori solalgan. Bolalar «Idishlardagi suv miqdori teng», - deb javob berishgan. Aynan shu miqdordagi suv bolalar ko‘z o‘ngida turli xil balandlikdagi idishlarga quyilib, so‘ngra qaysi idishdagi suv miqdori ko‘pligini so‘ralganida bolalar ingichka, lekin

baland idishdagi suvning miqdori ko‘pligini aytishgan. Bolalar aynan o‘sha suv miqdorini yana bir-biri bilan teng bolgan idishlarda ko‘rganlaridan so‘nggina o‘z javoblari noto‘g‘riligini bilganlar. Aynan shunday tajriba bir xil kattalikdagi 291 plastilin shakllari o‘zgartirilganida hamda teng miqdordagi tugmachalar orasi ochiqroq qilib qo‘yilgan qatordagi tugmachalar bilan solishtirilganida ham xuddi shunday javoblar bolgan. Bu tajriba 6-7 yoshli bolalar asosan ko‘rganlari bo‘yicha fikrlashlarini isbotlab beradi. Bolalarga beriladigan va asosan maktabda amalga oshiriladigan ta‘lim bolalar tafakkurining o‘sishi uchun g‘oyat katta ahamiyatga egadir. Ta‘lim va maktabda beriladigan bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida, kuzatuvchanlik, xotira va xayol o‘sib borishi bilan kichik maktab yoshidagi bolalar tafakkuriga material boladigan narsalar doirasi kengaya boradi, bolalarda mantiqiy tafakkur va tanqidiy fikrlash o‘sib boradi.

Ta‘lim jarayonida bolaning tafakkuri katta o‘shish yo‘lini - konkret tafakkurdan abstrakt - nazariy tafakkurga o‘shish yo‘lini bosib oladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning tafakkuri hali ham amaliy, konkret tafakkur boladi, lekin ta‘lim jarayonida bolalarning bunday konkret tafakkuri, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning konkret tafakkuriga qaraganda, murakkabroq va mazmunliroq bolib qoladi, ulardagi fikrlash jarayonlarining hammasi takomillasha boradi. Maktabda o‘quvchi bola tobora murakkabroq narsalarni va o‘zi idrok qilayotgan narsalarni hamda hodisalarnigina emas, balki shu bilan birga, tasavvur qilayotgan narsalar va hodisalarni ham bir-biriga taqqoslashni, analiz va sintez qilishni organib oladi.

Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalar uchun talim jarayoni nafaqat bilim olish, balki psixologik moslashuv davri ham hisoblanadi. Maktabga birinchi bor kelgan bolada qator qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ularning, avvalo bir qancha maktab qoidalariga bo‘ysinishi qiyin kechadi. Boshlang‘ich sinf oquvchisi uchun eng qiyin qoida dars vaqtida jim otirishidir. Maqolada keltirilgan tadqiqotlar shuni korsatadiki, oquvchiga ota-onalar qo‘llab-quvvatlashi va ta‘lim jarayonida zamonaviy pedagogik-psixologik metodlardan foydalanish bolalarning psixologik muammolarini kamaytirishga yordam beradi. Shu sababdan Kichik maktab yoshidagi bolalarning oqish jarayonida yuzaga keladigan psixologik holatlarni chuqur organish va ularga mos choralar ko‘rish talim sifati va bolalarning umumiy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.A.Baxriyeva Bolalar psixologiyasi. Buzoro “Durdona” nashriyoti-2022
2. Z.Nishanova, G.Alimova. Bolalar psixodiagnostikasi va uni o‘qitish metodikasi. Toshkent-2006
3. M.Tilavova. Texnologiya va uni oqitish metodikasi. Buzoro “Durdona” nashriyoti-2021
4. Z.T.Nishanova, N.G’.Kamilova, N.I.Xalilova, D.U.Abdullayeva. Taraqqiqiyot psixologiyasi va Differentsiyal psixologiya. Toshkent-2020
5. Z.T.Nishanova, N.G’.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova. Toshkent-2020